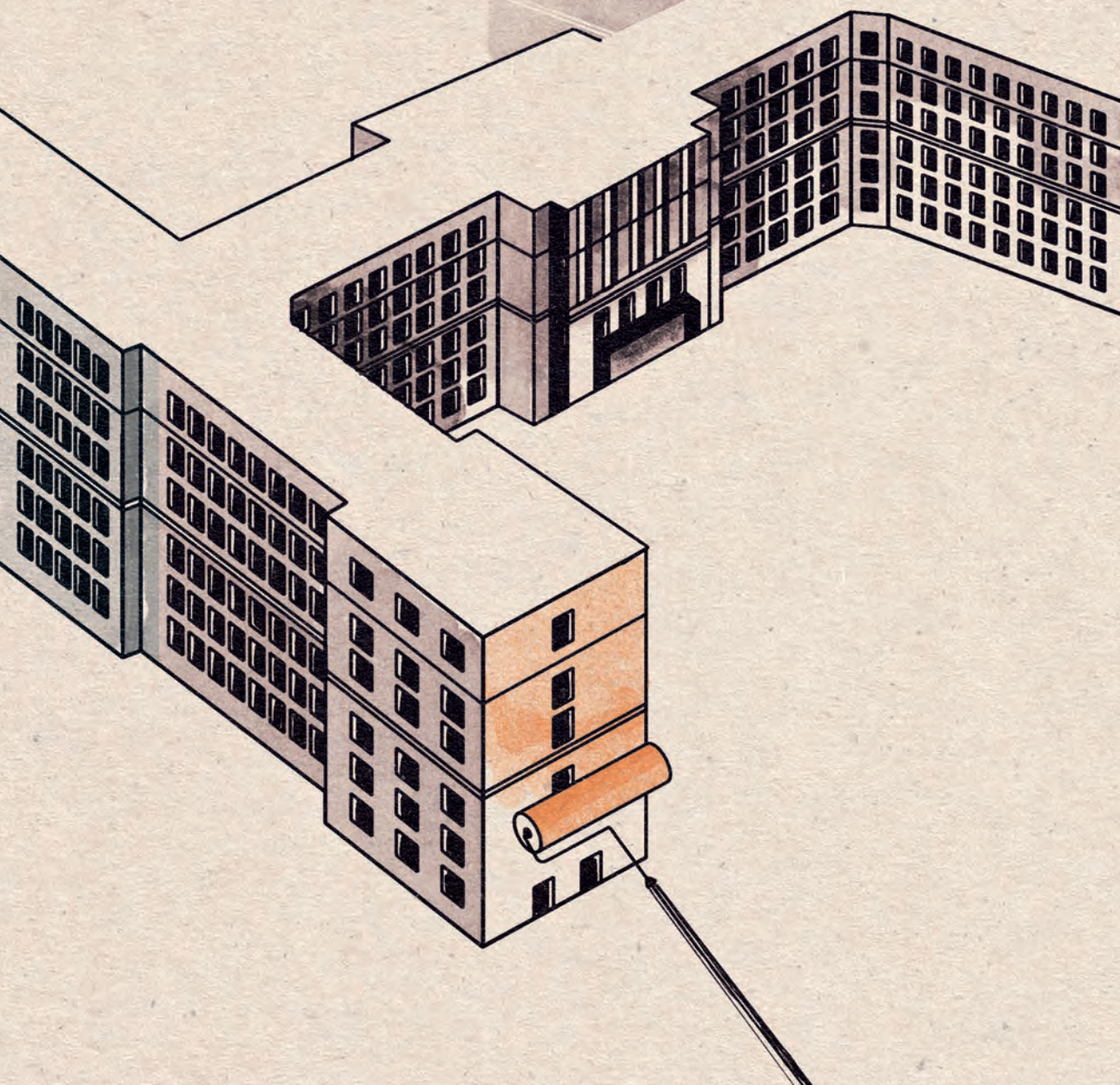

Arkadiusz Nyzio

RAKOWIECKA W REMONCIE

Transformacja polityki bezpieczeństwa
wewnętrznego Polski w latach 1989–1993

Rakowiecka w remoncie

Transformacja polityki
bezpieczeństwa wewnętrznego Polski
w latach 1989–1993

SOCIETAS

seria pod redakcją
BOGDANA SZLACHTY

130

Arkadiusz Nyzio

RAKOWIECKA W REMONCIE

TRANSFORMACJA POLITYKI

**BEZPIECZEŃSTWA WEWNĘTRZNEGO POLSKI
W LATACH 1989–1993**

Kraków 2020

Arkadiusz Nyzio
Uniwersytet Jagielloński
 <https://orcid.org/0000-0003-1099-9375>
 arkadiusz.nyzio@uj.edu.pl

© Copyright by Arkadiusz Nyzio, 2020

Recenzent

prof. dr hab. Antoni Dudek

Opracowanie redakcyjne

Ewa Dąbrowska

Skład i łamanie

Anna Basista

Projekt okładki

Łukasz Zbieranowski, Fajne Chłopaki

Fotografia na okładce

Adriana Mazur

ISBN 978-83-8138-005-8 (druk)
ISBN 978-83-8138-269-4 (on-line, pdf)
<https://doi.org/10.12797/9788381382694>

Publikacja dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych i
Politycznych oraz Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
 publishing@akademicka.pl
Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

Dla Karoliny

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	11
O czym jest niniejsza praca?	11
Badanie bezpieczeństwa – uwagi ogólne	16
Cele i pytania badawcze	28
Metody badawcze, technika badawcza	29
Wykorzystane materiały	31
Uwagi dotyczące literatury przedmiotu	32
Ramy czasowe i struktura pracy	39
Uwagi edytorskie	40
Podziękowania	41
1. Polityka i aparat bezpieczeństwa wewnętrznego Polski Ludowej	43
1.1. Aparat bezpieczeństwa wewnętrznego a ustrój i system polityczny Polski Ludowej	43
1.2. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Polski Ludowej – rys historyczny i struktura	52
1.3. Polityka i aparat bezpieczeństwa wewnętrznego jako temat przy Okrągłym Stole	67
1.4. Wokół „wyborów kontraktowych” i „wariantu siłowego”	83
1.5. Wokół wyboru prezydenta i tworzenia rządu	95
1.6. Okoliczności remontu (wiosna 1989–wiosna 1990 r.)	107
1.7. Specyfika aparatu bezpieczeństwa wewnętrznego w okresie Polski Ludowej	125
2. Remont centrum aparatu bezpieczeństwa wewnętrznego	135
2.1. Reforma Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w latach 1989–1990	135
2.1.1. Początek remontu	135
2.1.2. Początek remontu a rząd Tadeusza Mazowieckiego	141
2.1.3. Przyjęcie trzech „ustaw policyjnych”	160
2.1.4. Po pierwszej fazie remontu. Pozycja, zadania, struktura, kadry i finanse Ministerstwa Spraw Wewnętrznych	189
2.2. Ciąg dalszy remontu centrum	214
2.2.1. Pozycja resortu w latach 1990–1993. Zmiany i ich propozycje	214
2.2.2. Rakowiecka a Belweder	249
3. Remont głównej służby policyjnej	271
3.1. Uwarunkowania społeczne reformy 1990 r.	272
3.2. Pierwsze kroki – rozwiązanie Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej i Zmotoryzowanych Odwodów Milicji Obywatelskiej	286

Spis treści

3.3. Ruch związkowy	296
3.4. Założenia reformy	305
3.5. Po pierwszej fazie remontu	320
3.5.1. Pozycja i struktura Policji	320
3.5.2. Zmiany kadrowe oraz etaty i wakaty	330
3.5.3. Finanse Policji	351
3.6. Uspołecznienie działań Policji	355
3.6.1. Uwagi ogólne	356
3.6.2. Policja lokalna	361
3.6.3. Straże miejskie	367
3.7. Inne aspekty remontu	371
3.7.1. Sfera symboliczna i aksjologiczna	371
3.7.2. Reformy i ich propozycje	381
3.7.3. Nowe instrumenty w walce z przestępczością	387
3.7.4. Współpraca międzynarodowa	395
4. Remont cywilnej służby specjalnej	399
4.1. Uwagi wstępne	399
4.2. Założenia reformy	401
4.3. Kwalifikacja kadr byłej Służby Bezpieczeństwa	410
4.4. Po pierwszej fazie remontu	440
4.4.1. Pozycja i struktura	440
4.4.2. Zadania i kompetencje	458
4.4.3. Kadry i finanse	472
4.5. Kontrola i nadzór	486
4.6. Urząd Ochrony Państwa jako (domniemany) aktor polityki	498
4.6.1. O „ukrytych funkcjach” służb specjalnych	498
4.6.2. Urząd Ochrony Państwa a inwigilacja prawicy (i lewicy)	501
5. Remont straży – więziennej, granicznej i pożarnej	529
5.1. Więziennictwo i Służba Więzienna	529
5.1.1. Amnestia i bunt z 1989 roku	532
5.1.2. Wokół „otwarcia więzień”	546
5.2. Bezpieczeństwo granic i Straż Graniczna	577
5.2.1. Wokół dwóch „ustaw granicznych”	577
5.2.2. Wokół „otwarcia granic”	610
5.3. Pożarnictwo i Państwowa Straż Pożarna	632
5.3.1. Struktura i problemy pożarnictwa	632
5.3.2. Przyjęcie dwóch „ustaw pożarniczych”	638
5.3.3. Organizowanie Państwowej Straży Pożarnej	661

Spis treści

6. Remont wojsk Ministerstwa Spraw Wewnętrznych	677
6.1. Nadwiślańskie Jednostki Wojskowe	677
6.2. Biuro Ochrony Rządu	698
6.2.1. Zadania i struktura Biura Ochrony Rządu.	698
6.2.2. Kontrowersje dotyczące Biura Ochrony Rządu.	714
7. Remont procedur dotyczących kryzysów i zagrożeń państwa	727
7.1. Stany nadzwyczajne	728
7.2. Problem koordynowania działań	733
7.3. Podsystemy bezpieczeństwa wewnętrznego w latach 1989–1993	743
7.3.1. Ratownictwo medyczne i pożarnicze	745
7.3.2. Obrona Cywilna Kraju	748
7.4. Zagrożenie porządku publicznego	758
7.5. Zagrożenie terroryzmem i zamachem na życie	767
7.6. Zagrożenie zamachem stanu	776
7.7. Zagrożenia środowiska	781
Podsumowanie	787
Wykaz akronimów i skrótów	805
Bibliografia	809
Zasoby archiwalne	809
Źródła wywołane – relacje	809
Prasa, periodyki, czasopisma, biuletyny – roczniki	809
Dokumenty	812
Akty normatywne	813
Publikacje publicystyczne, wspomnienia, wywiady rzeki	813
Monografie i opracowania	818
Prace zbiorowe	827
Rozdziały w pracach zbiorowych	828
Artykuły w czasopismach naukowych	836
Artykuły na stronach internetowych	845
Materiały audiowizualne	846
Aneks	847
Indeks osobowy	855
Summary	887

WPROWADZENIE

O czym jest niniejsza praca?

Pomimo tego, że od przełomu 1989 r. minęły ponad trzy dekady, proces transformacji systemowej Polski pozostaje w dużej mierze nieopisany w literaturze przedmiotu. Dysponujemy oczywiście historycznymi, politologicznymi, prawniczymi, ekonomicznymi czy socjologicznymi monografiami i opracowaniami¹, jednak prace szczegółowe, dotyczące konkretnych aspektów transformacji, są wyraźnie rzadsze i często mają przyczynkowski charakter. Ukazały się publikacje dotyczące polskich elit politycznych², nieliczne prace poświęcone konkretnym środowiskom politycznym³

¹ Zob. np. A. Dudek, *Historia polityczna Polski 1989–2015*, Kraków 2016; R. Chruściak [i in.], *Polski system polityczny w okresie transformacji*, Warszawa 1995; T. Kowalik, www.polskatransformacja.pl, Warszawa 2009; *Wielka transformacja. Zmiany ustroju w Polsce po 1989*, oprac. I. Krzemiński, Warszawa 2011; B. Łaciak, *Obyczajowość polska czasu transformacji, czyli wojna postu z karnawałem*, Warszawa 2005, *Obyczaje, Prawo i Polityka, Życie Codzienne; Budowanie instytucji państwa 1989–2001. W poszukiwaniu modelu*, red. I. Jackiewicz, Warszawa 2004; *Transformacja systemowa w Polsce*, red. K. Żukrowska, Warszawa 2010; *Czy koniec socjalizmu? Polska transformacja w teoriach socjologicznych*, red. A. Śliz, M. S. Szczepański, Warszawa 2008; *Polska transformacja. Spojrzenie po dwudziestu latach. Książka jubileuszowa wydana z okazji dwudziestolecia Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk*, red. W. Materski, R. Żelichowski, Warszawa 2010; M. Miszewski, *Polska transformacja gospodarcza i jej uwarunkowania*, Katowice 2012, *Prace Naukowe – Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach*; A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2004, *Arkana Historii*; J. Kaliński, *Transformacja gospodarki polskiej w latach 1989–2004*, Warszawa 2009; M. Golka, *Transformacja systemowa a kultura w Polsce po 1989 roku. Studia i szkice*, Warszawa 1997.

² Zob. np. *Początki parlamentarnej elity. Posłowie kontraktowego Sejmu*, red. J. Wasilewski, W. Wesołowski, Warszawa 1992; *Świat elity politycznej*, red. W. Wesołowski, I. Pańków, Warszawa 1995; *Polityka i Sejm. Formowanie się elity politycznej*, red. W. Wesołowski, B. Post, Warszawa 1998; M. Grabowska, T. Szawiel, *Anatomia elit politycznych. Partie polityczne w postkomunistycznej Polsce 1991–93*, Warszawa 1993; ciż, *Budowanie demokracji. Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce*, Warszawa 2001; M. Grabowska, *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*, Warszawa 2004.

³ Zob. np. P. Gliński, *Polscy Zieloni. Ruch społeczny w okresie przemian*, Warszawa 1996; A. Nyzio, *Rządzić znaczy służyć? Historia Unii Demokratycznej (1991–1994)*, Kraków 2014; K. Chimiak, *ROAD. Polityka czasu przełomu. Ruch Obywatelski–Akcja Demokratyczna 1990–1991*, Płock 2010; A. Lewandowski, *Akcja Wyborcza Solidarność. Centroprawica w poszukiwaniu modelu współpracy*, Płock 2016.

oraz wiele tekstów biograficznych i wspomnieniowych⁴, nie sposób jednak uznać ich liczbę i zakres merytoryczny za wystarczające. Brakuje wciąż publikacji analizujących szczegółowo proces polityczny projektowania i wdrażania zmian w latach 1989–1993. Dopiero we wrześniu 2019 r. ukazało się pierwsze szczegółowe opracowanie poświęcone czterem rządów solidarnościowym okresu przełomu, pióra Antoniego Dudka⁵. Na swojego badacza nadal czekają najważniejsze media i grupy lobbingowe, zwłaszcza zagraniczne. Wiele razy opisano skutki pewnych działań politycznych oraz skutki tych skutków, sam proces dochodzenia do nich jest jednak analizowany fragmentarycznie.

Dotyczy to także popularnej w Polsce problematyki bezpieczeństwa. W literaturze można zauważyć interesujący paradoks: wraz z upływem czasu jej polscy badacze wcale nie sięgają do pierwszych lat III RP częściej. Wręcz przeciwnie, coraz więcej uwagi poświęca się latom późniejszym, zwłaszcza XXI wiekowi i związanym z nim nowym wyzwaniom, takim jak multicentryczność świata, globalizacja i informatyzacja. Nieporównywalnie większym powodzeniem cieszy się tematyka bezpieczeństwa Polski Ludowej, do czego przyczynił się IPN. Obchodzona niedawno 30. rocznica wejścia w życie tzw. ustaw policyjnych to dobry moment, aby zappełnić jedną z luk i przyjrzeć się bliżej polityce bezpieczeństwa wewnętrznego w pierwszym okresie przemian.

W niniejszej pracy transformacja polityki bezpieczeństwa wewnętrznego jest traktowana jako element szerszego procesu transformacji systemowej oraz jeden z najważniejszych aspektów transformacji polityki wewnętrznej Polski⁶. Autor wychodzi z założenia, że pierwsze lata III RP wymagają pogłębionej refleksji nie tylko z historycznego, kronikarskiego obowiązku, lecz także z uwagi na to, że w procesie projektowania i wnoszenia fundamentów niepodległej Polski znaleźć można odpowiedzi albo przynajmniej wskazówki dotyczące wielu identyfikowanych obecnie problemów w funkcjonowaniu państwa – również w obszarze bezpieczeństwa. Zamierzeniem autora jest zanalizowanie przebudowy polityki i aparatu bezpieczeństwa wewnętrznego komunistycznego państwa w celu dostosowania ich do standardów państwa demokratycznego. Jak pisał Jan Widacki, musiało to „polegać na modyfikacji struktur i zadań, a także ucywilizowaniu środków, za pomocą których te zadania miały być wykonywane”⁷.

⁴ Zob. np. A. Hall, *Osobista historia III Rzeczypospolitej*, Warszawa 2011; T. Mazowiecki, *Rok 1989 i lata następne. Teksty wybrane i nowe*, Warszawa 2012; W. Kuczyński, *Solidarność u władzy. Dziennik 1989–1993*, Gdańsk 2010; K. Modzelewski, *Zajeżdżmy kobyłę historii. Wyznania poobijanego jeźdźcy*, Warszawa 2013.

⁵ Zob. A. Dudek, *Od Mazowieckiego do Suchockiej. Pierwsze rządy wolnej Polski*, Kraków 2019.

⁶ Zob. J. Kukułka, *Traktaty sąsiedzkie Polski odrodzonej*, Wrocław 1998, s. 105.

⁷ J. Widacki, *System bezpieczeństwa wewnętrznego – ewolucja struktur i funkcji*, [w:] *Druha fala polskich reform*, red. L. Kolarska-Bobińska, Warszawa 1999, s. 217.

Tytułowa „Rakowiecka” to nie tylko adres siedziby MSW, czyli centrali aparatu bezpieczeństwa wewnętrznego, czy położonego nieopodal niesławnego więzienia i aresztu. Nie wszystkie części aparatu, a nawet nie wszystkie komórki ministerstwa, miały przy niej przecież swoją siedzibę. Rakowiecka na warszawskim Starym Mokotowie stała się symbolem komunistycznego aparatu represji. Używane w literaturze określenia, takie jak: „superresort”⁸, „nadzwyczajny” lub „niezwyczajny” resort⁹, „republika”¹⁰, „ministerstwo strachu”¹¹ czy „imperium”¹², trafnie ujmują specyfikę MSW i podległych mu instytucji. Było ono nie tylko najważniejszym ministerstwem Polski Ludowej i podporą komunizmu nad Wisłą, lecz także ośrodkiem współtworzenia polityki państwowej i swoistym „państwem w państwie”¹³. Niniejsza praca oferuje więc – oprócz pogłębionej analizy jednego z odcinków zmian politycznych po 1989 r. – wgląd w najważniejsze procesy polityczne okresu transformacji.

Reformy państwa przeprowadzone w latach 1989–1993 do dzisiaj budzą wielkie kontrowersje. Jedni twierdzą, że transformacja systemowa, czyli powiązane ze sobą przemiany polityczne, gospodarcze i społeczno-kulturowe, jest „największym sukcesem” Polski w XX w.¹⁴, inni – że została przeprowadzona „skandalicznie źle”¹⁵. W niniejszej pracy pielęgnowane w dyskursie publicznym mity polityczne dotyczące

⁸ Zob. np. A. Misiuk, *Cywilne służby specjalne w Polsce po 1989 r. Próba refleksji*, [w:] *Urząd Ochrony Państwa 1990–2002. 25 lat UOP ABW*, 6 kwietnia 2015, red. Z. Nawrocki [i in.], Warszawa 2015, s. 45, *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*.

⁹ Zob. np. A. Czyżewski, „Chcesz mieć lipę senatora – oddaj głos na profesora”. *Wybory 4 czerwca*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2008, vol. 13, nr 2, s. 259.

¹⁰ Zob. np. P. Pytlakowski, *Republika MSW*, Warszawa 1991.

¹¹ Zob. np. A. W. Małachowski, *Strachy w ministerstwie strachu*, „Przegląd Tygodniowy” 1990, nr 12 (25 III); A. Kuchcińska, *Ministerstwo strachu*, „Prawo i Życie” 1998, nr 2 (17 I).

¹² Zob. np. J. Widacki, W. Wróblewski, *Czego nie powiedział generał Kiszcza*, Warszawa 1992, s. 10, 200; T. Garton Ash, *Polska rewolucja. Solidarność 1980–1981*, tłum. M. K., Londyn 1987, s. 96, *Najnowsza Historia Polski*, 6; W. Fehler, *Miejsce oraz rola służb policyjnych i specjalnych w procesie transformacji systemowej w Polsce*, [w:] *Transformacja systemowa w krajach Europy Środkowej, Wschodniej i Południowej, 1989–2002. Wybrane problemy*, red. T. Godlewski, A. Koseski, K. A. Wojtaszczyk, Bydgoszcz–Pułtusk 2003, s. 144; W. Fehler, *Sektor bezpieczeństwa wewnętrznego – mechanizmy i praktyka zmian*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne” 2009, nr 6, s. 76; A. Misiuk, *Administracja porządku i bezpieczeństwa publicznego. Zagadnienia prawno-ustrojowe*, Warszawa 2008, s. 59, *Prawo i Administracja, Bezpieczeństwo Wewnętrzne*; J. Jachowicz, *Cywilny urząd zamiast imperium MSW*, „Gazeta Wyborcza” 1990, 1 VIII; G. Sieczkowski, *Imperium MSW*, „Spotkania” 1992, nr 29 (16 VII); S. Kopka, *Koniec imperium MSW – widziane od środka*, [w:] *Rewolucja '89. Wywiady publikowane w tygodniku „Polityka” w cyklu „Rozmowy na XX-lecie”*, red. M. Janicki, Warszawa 2009, s. 182–193.

¹³ Zob. np. P. Pytlakowski, *Republika MSW...*, s. 48; G. Chłasta, *Czterech. Brochwicz, Miodowicz, Niemczyk, Sienkiewicz*, Warszawa 2014, s. 99, *Literatura Faktu*.

¹⁴ W. Kuczyński, R. Woś, *Terapia szokowa? Jestem z niej dumny*, „Dziennik Gazeta Prawna” 2013, 15 XI.

¹⁵ W. Kieżun, R. Woś, *Jesteśmy Afryką Europy*, „Dziennik Gazeta Prawna” 2013, 8 XI.

transformacji i pierwszych lat niepodległej Polski nie są przedmiotem namysłu, ale jej lektura pozwala lepiej zrozumieć ich genezę. Celem autora nie jest gloryfikacja lub demonizacja procesu, odrzucono też stanowisko wyrażające bezalternatywność podejmowanych wówczas działań politycznych. Niniejsza publikacja nie jest więc sensacyjną historią „obrońców agentów”, zwalczających „prawdziwych niepodległościowców”, ani romantyczną opowieścią o „rozsądnych politykach”, toczących ciągłą, nierówną walkę z nieodpowiedzialnymi „populistami” i „zwolennikami teorii spiskowych”. To historia złożonego procesu społeczno-politycznego, który dało się zaprojektować jedynie w niewielkim zakresie i to niekoniecznie tak, jak życzyli sobie jego uczestnicy. W latach 1989–1990, kiedy kładzono fundamenty polityki bezpieczeństwa wewnętrznego demokratycznej Polski, historia przyspieszyła¹⁶. Skala i tempo zmian zaskakiwały wszystkich, prognozowanie było bardzo trudne, a nienadążanie za procesami społecznymi stało się prozą polityki.

Chociaż praca opisuje wydarzenia historyczne, trzeba zwrócić uwagę na aktualność omawianej w niej problematyki. W ostatnich latach podnoszono propozycje gruntownej reorganizacji istotnych części aparatu bezpieczeństwa wewnętrznego Polski, np. służb specjalnych¹⁷. Niektóre z nich, m.in. tę dotyczącą BOR, wprowadzono¹⁸. Wciąż powraca temat zerwania aparatu bezpieczeństwa wewnętrznego z komunistyczną przeszłością¹⁹. Współczesne dyskusje dotyczące aparatu bezpieczeństwa bywają lustrzanym odbiciem dyskusji sprzed ponad ćwierćwiecza. Część z aktualnych propozycji przedstawiana jest jako „dokończenie” zmian zapoczątkowanych w 1989 r. albo wręcz jako „prawdziwa zmiana”, w odróżnieniu od nie dość dalekich lub zgoła fasadowych zmian wprowadzonych w okresie transformacji.

Wprawdzie polska transformacja, a przynajmniej jej pierwszy etap, bywa nazywana „rewolucją elit”, ale wielu badaczy odrzuca pojęcie „rewolucja”, wskazując, że specyfiką zmian po 1989 r. była raczej „ewolucyjność”. Część z nich rzeczywiście miała gwałtowny charakter, wiele wprowadzano jednak stopniowo, krok po kroku. Świadomy problemu związanego z tą niejednoznacznością, Timothy Garton Ash ukuł znany neologizm „refolucja”, opisujący głębokość zmian w państwach postkomunistycznych oraz ich pokojowy i modernizacyjny charakter²⁰. Jako że aparat bezpieczeństwa pozostaje tą częścią państwa, wobec której najczęściej formułuje się argumenty o nie dość

¹⁶ P. Borowiec, *Czas polityczny po rewolucji. Czas w polskim dyskursie politycznym po 1989 roku*, Kraków 2013, s. 239–250.

¹⁷ Mowa m.in. o propozycji podporządkowania ABW ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych, połączenia jej z Agencją Wywiadu czy utworzenia Ministerstwa Ochrony Państwa.

¹⁸ Instytucję tę zastąpiła wyposażona w szersze zadania i kompetencje Służba Ochrony Państwa.

¹⁹ Mowa przede wszystkim o sprawach kadrowo-emerytalnych.

²⁰ Zob. T. G. Ash, *Revolution. The Springtime of Two Nations*, „New York Review of Books” 1989, vol. 36, nr 10 (15 VI).

szybkich i nie dość daleko idących reformach w okresie transformacji, w niniejszej pracy zagadnienie głębokości i płytkości zmian²¹ w opisywanych instytucjach ma charakter fundamentalny.

Do zobrazowania go wykorzystano metaforę remontu. Jest to, jak wskazuje słownikowa definicja, „doprowadzenie jakiegoś budynku lub urządzenia do stanu używalności”²². Kontekstem tej „używalności” jest w niniejszej pracy ustrój demokratyczny, „budynkiem” – aparat bezpieczeństwa wewnętrznego, a metodą „doprowadzenia” – polityka. W dyscyplinie naukowej inżynierii lądowej i transportu, której częścią jest budownictwo, funkcjonuje podział na trzy rodzaje remontów: bieżące, interwencyjne i kapitalne. Pierwsze obejmują okresowe przeglądy, konserwację i profilaktykę, drugie wynikają ze zdarzeń nagłych, takich jak pożar lub powódź, a trzecie oznaczają wymianę wszystkich zużytych, zepsutych lub zniszczonych elementów i przywrócenie całościowej funkcjonalności²³. Przyjmując je jako punkt odniesienia, w pracy zostanie rozważone, jak głębokie były przeprowadzone zmiany i w jakim stopniu wynikały one z konkretnych zamierzeń, a w jakim sprowadzały się do łatania dziur w sypiącej się konstrukcji Rakowieckiej.

W pracy analizowane są przekształcenia nie tylko w wielkiej strukturze biurokratycznej, jaką było MSW, lecz także w jej otoczeniu. Oznacza to, że publikacja nie jest historią instytucji tworzących aparat bezpieczeństwa wewnętrznego, nie oferuje też ich pogłębionej formalnoprawnej, systemowej czy instytucjonalnej analizy. Poszczególne instytucje, takie jak Policja, UOP czy BOR, interesowały autora od strony dotyczących ich zmian politycznych. Nie aspirowano do całościowego opisanie ich losów, w pierwszej kolejności analizowano nie tyle czynności podejmowane przez daną instytucję, ile odnoszące się do niej działania polityczne, reformy wdrożone i rozważane. Obok kwestii proceduralnych badano społeczno-kulturowe uwarunkowania analizowanego procesu.

Głównym bohaterem zbiorowym pracy są rządzące w latach 1989–1993 elity wywodzące się z „Solidarności”. Fakt, że polska transformacja miała odgórnny charakter²⁴, prowadzi do pytania, jak politycy solidarnościowi, przez lata i dekady zmagający się z represjami ze strony państwa komunistycznego, wyobrażali sobie aparat bezpieczeństwa demokratycznego państwa oraz skąd czerpali wzorce dotyczące jego konstrukcji.

²¹ Zob. np. M. Grabowska, T. Szawiel, *Budowanie demokracji...*, s. 150.

²² *Remont*, Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/remont;2573898.html>, 15 XII 2019.

²³ Zob. np. M. Wierchowski, *Wybrane aspekty remontów i modernizacji powojennych zasobów mieszkaniowych w Polsce*, „Problemy Rozwoju Miast” 2007, z. 3, s. 89–90.

²⁴ Zob. J. Wasilewski, *Konsolidacja demokracji: aspekty instytucjonalne i społeczne*, [w:] *Rozumienie zmian społecznych*, red. E. Hałas, Lublin 2001, s. 250–251, *Prace Wydziału Nauk Społecznych – Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, 62. Por. J. Staniszkis, *Czy rewolucja odgórna jest możliwa?*, [w:] *Kontynuacja czy przełom? Dylematy transformacji ustrojowej*, red. W. Jakóbiak, Warszawa 1994, s. 89–99.

SUMMARY

This book deals with one of the crucial aspects of political transformation of Poland, namely, transformation of internal security policy. “Rakowiecka Street,” featured in the title, is more than an address of the Ministry of Internal Affairs headquarters or of the infamous nearby prison and detention facility. This street in the Old Mokotów district of Warsaw went on to symbolize the all-powerful Communist repressive state apparatus, called the “republic” or “empire.” In order to illustrate the process of its change following 1989, the author uses a metaphor of remodeling a house. The idea at the time was to adjust the internal security policy to the conditions of a democratic system. The author strives to find out what kinds of remodeling projects—ongoing maintenance, quick fixes or general reconstruction—were carried out in different parts of the apparatus.

The book covers the period of the first four governments of the Third Republic of Poland. The chapters one and two are devoted to the most prominent bodies that created internal security policy in the 1980s and the first years of independent Poland, respectively. Chapter three is an analysis of the changes in the main police formation; chapter four: in secret service; chapter five: in prison guards, border guards, and fire service; chapter six: in military forces of the Internal Affairs Ministry; and chapter seven: in the perception of crises and threats to the state. The main source materials come from archival documents of the Polish government and parliament. Besides, the author utilizes the resources of the Central Archives of Modern Records, Institute of National Remembrance, and Supreme Audit Office.

The book looks at the changes both in the general bureaucratic structure that the Ministry of Internal Affairs was and in its environment. Individual institutions such as Militia (*Milicja Obywatelska*) and Police or Security Service (*Służba Bezpieczeństwa*, SB) and Office of State Protection (*Urząd Ochrony Państwa*, UOP) are of interest to the author in respect of the way they were affected by political changes. The main analysis focuses less on the operation of a given body than on political decisions around it, the reforms that were executed or considered. Beyond procedural issues, the book discusses social and cultural constraints of the transformation.

The main collective hero of the book is Solidarity-derived ruling elites of 1989–1993. Since the political transformation in Poland was a top-down process, a question arises about the way Solidarity politicians, who had long suffered repressions of the

Communist regime, imagined the security apparatus of a democratic state and where they were taking its structural models from.

The book reconstructs and analyzes the details of all critical aspects of the internal security policy in 1989–1993, such as developing, enacting, and implementing a cluster of the so-called ‘police acts of parliament;’ the process of taking political supervision over the Ministry of Internal Affairs; the review of the personnel of the dissolved Security Service (SB); the beginning of a trade union activities in Militia and its transformation into Police; amnesty and reforms to humanize penitentiary policy; setting up Border Guards and National Fire Service; finally, the vaguely remembered now initiatives to create a National Guard or local police forces. The author describes also the policies in regard to terrorism, organized crime, and natural disaster prevention. Furthermore, changes in passport and visa policy and the institutionalizing of immigrant policy are presented.

The reforms of the internal security apparatus in the first period of the transformation are usually judged poorly, however, the author argues that the scale and nature of the changes varied. On the one hand, several important issues were left without a deeper reorganization, such as protection of the state secrets, creation of crisis procedures, regulation of the private sector of internal security, developing a system of control and supervision over secret services or designing a system of cooperation of individual institutions. Importantly, the book points out various pathologies in the apparatus, including excessive expansion and complexity of structures, ambiguous procedures, and violation of the law by officers. Most outrageous are the still controversial cases of using the former Security Service (SB) archives in political strife or efforts of the Office of State Protection (UOP) to undermine legal political parties.

On the other hand, a lot was done in 1989–1993 in order to adjust the apparatus to the new circumstances. First of all, the Communist “empire” was split up. The idea of a so-called “light ministry” was adopted, which meant that police forces and secret services were excluded from it and gained a substantial independence. To a varying degree and in a varying pace, all departments of the ministry were reformed. As a result of the 1989–1993 reforms, the ministry was scaled-down and made civilian as well as withdrawn from politics, which is to say, it stopped being partisan and subjected to ideology. No longer did it exercise influence over many areas of social life as opposed to its prominence in the Communist “system of nomenclature” (i.e., the elitists system of the Communist state). The headquarters of the former political police, which used to operate on special terms, was turned into an ordinary office responsible for supervision over competent (*ex definitione*) central organs of state administration. Since 1990, the ministry was supposed to serve the interests of the state instead of a specific party or social group.

Summary

Although *Rakowiecka w remoncie* presents historical events, some of the observations and questions that are made in it are equally valid today. The scope of tasks and competences of the services, their subordination as well as their relations with politicians and current politics remain crucial for the security of Poland. The book provides a better understanding of the roots of many of these problems and illustrates the complexity of reforming this aspect of the state.

Key words: political history of Poland, transformation, internal security policy, security apparatus, Ministry of Interior

Translation Dariusz Rossowski

Książka Arkadiusza Nyzio otwiera nowy etap w badaniach nad rodzinami III Rzeczypospolitej. Dzięki wykorzystaniu olbrzymiej bazy źródłowej, talentowi analitycznemu oraz klarownemu językowi, jakim posługuje się dr Nyzio, udało mu się przedstawić proces przekształceń imperium MSW nie tylko z imponującą znajomością szczegółów, dokładnością, ale także z uwzględnieniem szerokiego tła społeczno-politycznego. To książka, którą powinien przeczytać każdy, kto chce zrozumieć kulisy procesu przekształcania SB w UOP i Milicji Obywatelskiej w Policję oraz dowiedzieć się, jakie zmiany w pierwszych latach III RP zaszły w więziennictwie czy pożarnictwie.

Prof. dr hab. Antoni Dudek

Arkadiusz Nyzio – doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce. Pracownik badawczo-dydaktyczny Katedry Bezpieczeństwa Narodowego Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zajmuje się problematyką bezpieczeństwa wewnętrznego i współczesną historią polityczną Polski, w szczególności okresem transformacji systemowej. W 2015 r. nominowany do Nagrody historycznej im. Kazimierza Moczarskiego za pierwszą monografię poświęconą Unii Demokratycznej: *Rządzić znaczy służyć? Historia Unii Demokratycznej (1991–1994)*. Laureat konkursów im. Jana Józefa Lipskiego (2015) i Waldemara Michowicza (2018). Autor kilkunastu artykułów naukowych i publikacji popularyzatorskich.

<https://akademicka.pl/>

ISBN 978-83-8138-005-8

9 788381 380058